

ÖPPEN OMRÖSTNING I DEN SVENSKA RIKSDAGEN.¹

AV

DOCENT HERBERT TINGSTEN.

Med hänsyn till den upplysning rörande en församlings ställning till ett framställt förslag, som man genom en omröstning vill inhämta, kan man tydligen skilja på tre olika grader. Dels kan omröstningen avse att endast giva kännedom om, vilken ståndpunkt, som är i majoritet. Dels kan den även gälla röstsiffrornas fördelning; i detta fall blir en rösträkning, eller, om man så vill, en omröstning i inskränkt mening, nödvändig. Dels slutligen kan omröstningen tillika avse att ge upplysning om huru de olika medlemmarna av församlingen röstat. I de först nämnda fallen är omröstningen, enligt vanligt språkbruk, sluten, i det sistnämnda fallet öppen.

I den svenska riksdagen har av ålder den slutna omröstningen tillämpats. Redan i vår första riddarhusordning av år 1626 återfinnas bestämmelser härom; liknande bestämmelser ha sedermera införts i de olika riksdagsordningarna av år 1723, 1810 och 1866². Enligt 1866 års riksdagsordning, där hithörande bestämmelser infördes i § 60, skall, sedan talmannen framställt proposition på bifall till det föreliggande förslaget, denna av kammarledamöterna besvaras genom acklamation. Då talmannen därefter tillkännager sin uppfattning av det lämnade svaret, äger varje ledamot begära votering, vilket då skall äga rum slutet, »med tryckta och omärkta, enkla, slutna och hoprullade sedlar»; vid sammanräkningen avlägges ouppbruten en sedel, för att, om de övriga rösterna

¹ Föredrag hållet i Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala.

² Jfr historiken i kungl. propositionen nr 101 vid 1919 års riksdag.

befinnas lika delade, öppnas och avgöra beslutet. Enligt detta system särskiljas alltså två olika stadier av omröstningsförfarandet, acklamationsstadiet, som kan, men icke behöver leda till definitivt resultat, och voteringsstadiet, som förutsätter, att acklamation ägt rum och att efter denna votering begärts.

Genom den vid årets riksdag definitivt beslutade ändringen av omförmälda grundlagsbestämmelser har den förut tillämpade slutna omröstningsformen ersatts med öppen omröstning. Härigenom har ett reformkrav förverkligats, som vid ett stort antal tillfällen sedan den nya riksdagsordningens tillkomst varit föremål för riksdagens behandling och som under de sista tjugo åren kan sägas ha haft verklig aktualitet. I det följande skola vi först översiktligt redogöra för den nu genomförda reformens parlamentariska förhistoria för att därefter ägna en mera ingående undersökning åt frågans slutbehandling och de nya reglerna för omröstnings verkställande.

Sedan 1867 har frågan om införande av öppen omröstning vid icke mindre än tjugosju tillfällen varit före i riksdagen och i ett flertal fall givit anledning till utförliga debatter; få frågor torde i själva verket ha fyllt så många sidor i kamrarnas diskussionsprotokoll som denna. Vid flera riksdagar har mer än en motion väckts i frågan, vadan det sammanlagda antalet av riksdagen behandlade förslag om öppen omröstning uppgår till över trettio. I det stora flertalet fall har initiativet tagits av enskilda ledamöter; endast under senare år, vid 1919, 1920 och 1922 års riksdagar, föreligga regeringsförslag i ämnet.

Ur viss synpunkt kan frågans parlamentariska historia uppdelas i två ungefär lika långa perioder; skiljepunkten mellan de båda skedena ligger vid tiden kring 1895. Under den första perioden hade frågan knappast verklig aktualitet och ägde icke karaktären av partifråga i egentlig mening. Även under detta skede var emellertid frågan före ett stort antal gånger; särskilt under årtiondet närmast efter representationsreformens genomförande stodo förslag om öppen omröstning vid varje riksdag på dagordningen; därefter syntes intresset för reformen under en tid slappna för att åter, i början av 1890-talet, på nytt vinna i styrka. De väckta förslagen emanerade med få undantag från ledamöter av lantmannapartiet, ehuru partiet såsom sådant icke engagerade sig för refor-

men. Förslagen avstyrktes regelmässigt av konstitutionsutskottet; i första kammaren avslogos de under ringa opposition, ofta utan votering, under det att i andra kammaren starka minoriteter städse uttalade sig för öppen omröstning intill 1891 års riksdag, då denna ståndpunkt för första gången vann majoritet i kammaren.

Efter tiden omkring 1895 inträder en allt tydligare markerad förändring i frågans parlamentariska läge. Det nämnda året upptages den öppna omröstningen på folkpartiets program för att sedermera bli ett av vänsterpartiernas stående reformkrav. Frågans behandling i riksdagen går alltmera klart i partistridens tecken: med få undantag är vänstern för, högern mot reformen. I överensstämmelse härmed vinner kravet, sett i belysning av de parlamentariska omröstningssiffrorna, så gott som oavbrutet i styrka. Fram till 1908 års riksdag avstyrkas visserligen förslagen om öppen omröstning av konstitutionsutskottet. Detta år äro emellertid reformvännerna i majoritet, varefter under åtskilliga år den förseglade sedeln faller utslaget; sedan vänstern erhållit majoritet i utskottet, går dess utlåtande ständigt i tillstyrkande riktning. I andra kammaren är utgången under periodens första del växlande, ehuru i regel förslagen om öppen omröstning bifallas; från och med 1908 blir denna regel undantagslös. I första kammaren åter avslås förslagen ända fram till år 1921, då kamrarna egendomligt nog byta ståndpunkter. En undersökning av röstsiffrorna visar, att avstegen från partilinjerna under senare år ökats så till vida, som åtminstone vid vissa tillfällen ett antal vänstermän i båda kamrarna röstat mot reformen. Vad beträffar initiativens proveniens, är att anteckna, att, såsom man kunnat vänta, frågan under senare år flera gånger upptagits från regeringens sida. År 1914 bebadades förslag om öppen omröstning i trontalet, men kom då, på grund av den Staaffska ministärens avgång, icke att framläggas, varemot två propositioner i ämnet framlades av den Edénska och en av den andra Brantingska regeringen.

Även sedan vänsterpartierna vunnit majoritet i båda kamrarna, ha, såsom av det sagda framgår, förslag om öppen omröstning vid två tillfällen avslagits. 1920 ställde sig första kammaren avvisande, med 48 röster mot 45, ehuru samtliga talare från vänsterhåll tillstyrkte förslaget; vid denna riksdag förklarade sig andra kam-

maren för reformen, med 85 röster mot 53. 1921, då ställningen kastades om, antog första kammaren konstitutionsutskottets tillstyrkande hemställan med 71 röster mot 58, under det att andra kammaren med ytterligt knapp majoritet, 109 röster mot 104, avslog densamma, en följd av att åtskilliga socialdemokrater denna gång röstade i negativ riktning. 1922 nåddes äntligen enighet, i det att båda kamrarna biföllo förslaget, med respektive 69 röster mot 52 och 118 röster mot 92. Vid innevarande riksdag bekräftades detta beslut, i första kammaren med mycket knapp majoritet, 73 röster mot 66, i andra kammaren, där den socialdemokratiska oppositionen synes ha försvunnit, med stark röstövertikt, 121 röster mot 80.

Att frågan om den öppna omröstningens införande under senare tid fått en så utpräglad partipolitisk karaktär är icke ägnat att förvåna. Striden om omröstningssättet har tydligen endast utgjort ett led i den större striden mellan konstitutionalism och parlamentarisk demokrati. För den öppna omröstningens anhängare har den propagerade reformen framstått såsom ett naturligt supplement till det parlamentariska systemet. Om folkrepresentanterna väljas på grundval av sina åsiktsdeklarationer vid valen, om i anslutning här till riksdagen och folket uppdelas i klart skilda partier och om denna partiuppdelning utgör grundvalen för regeringsbildningen, bör, har man ansett, möjlighet beredas att kontrollera och bedöma riksdagsmännens ställningstagande vid avgöranden inom riksdagen; först härigenom gives tillfälle för väljare och partier att följa sina förtroendemäns handlingar och en fast partiuppdelning, motsvarande skiftningarna inom väljarekåren, kan upprättas. Den slutna omröstningens anhängare, vilka varit motståndare till den parlamentarisk-demokratiska utvecklingen, ha däremot i omröstningssekretessen sett en garanti för riksdagsmännens självständighet mot valmän, parti och regering; man har befarat, att den öppna omröstningens införande skulle leda till en icke önskvärd åtstramning av partibanden och en utveckling i riktning hän mot det imperativa mandatet.

Beträffande förfaringssättet vid verkställandet av öppen omröstning har man i flertalet av de framställda förslagen förutsatt,

att omröstning städse skulle verkställas medelst namnupprop. Även förslag om tillämpning av andra omröstningssystem hava emellertid redan tidigare förekommit. Så föreslogos i de vid 1879, 1882 och 1884 års riksdagar väckta motionerna, att öppen omröstning skulle verkställas genom avgivande av röstkort, å vilka jämte votum också skulle utsättas den röstandes namn. Vid 1895 års riksdag framfördes tanken på ett omröstningssystem, innefattande två skilda etapper: sedan acklamationsförfarandet avslutats och omröstning begärts, skulle nämligen de ja-röstande resa sig upp från sina platser, under det att de nej-röstande förbleve sittande, och först därefter skulle, därest talmannen förklarade sig oviss om utgången eller någon ledamot begärde ny omröstning, namnupprop verkställas. I de följande förslagen fram till 1922 års riksdag har man däremot regelmässigt tänkt sig, att namnupprop skulle vara den enda formen för öppen omröstning. Så föreslogs bl. a. i de 1919 och 1920 framlagda kungl. propositionerna i frågan; huvudpunkten i de i dessa propositioner framlagda förslagen utgjordes av stadgandet, att »omröstningen skall ske öppet och efter namnupprop».

Vid behandlingen av sistnämnda kungl. proposition, n:r 157 vid 1920 års riksdag, fästes emellertid konstitutionsutskottets uppmärksamhet på möjligheten av att något annat system för omröstning skulle kunna visa sig mera lämpligt än namnuppropsmetoden, detta genom två i första kammaren väckta motioner, vari dels föreslogs, att frågan om den tekniska utformningen av omröstningssättet skulle lämnas öppen vid grundlagsrevisionen, dels hemställdes om utredning rörande lämpligheten av att införa omröstning medelst elektrisk voteringsmaskin. Utskottet framhöll i sitt utlåtande n:r 37, i anledning av den kungl. propositionen och de i ämnet väckta motionerna, att en utredning i av motionären angiven riktning visserligen icke för det närvarande vore påkallad, men att det däremot syntes lämpligt att vidtaga en sådan jämkning i den föreslagna nya grundlagstexten, att ändring i förfaringssättet vid öppen omröstning skulle kunna komma till stånd utan den för grundlagsändringar krävda särskilda proceduren. I anslutning här till föreslog utskottet, att ifrågavarande punkt i § 60 riksdagsordningen skulle erhålla följande lydelse: »Omröstningen skall ske öppet och

verkställas efter namnupprop eller på annat sätt, varom i reglementariska föreskrifter för riksdagen bestämmes». Till utskottets utlåtande var såsom bilaga fogat ett utkast till lydelse av § 2 i reglementariska föreskrifter, vari helt kort stadgades, att öppen omröstning skulle verkställas medelst namnupprop. Den av konstitutionsutskottet föreslagna nya bestämmelsen upptogs sedermera i de vid 1921 års riksdag väckta motionerna i ämnet, vilka i oförändrat skick tillstyrktes av utskottet.

Vid 1922 års riksdag, då en kungl. proposition med samma förslag som det året förut framlagda förelåg, fortskred konstitutionsutskottet ytterligare på den linje, som två år tidigare angivits, i det att utskottet nu i princip erkände möjligheten av att redan från början den öppna omröstningen skulle kunna tillämpas på annat sätt än medelst namnuppropsmetoden. I sitt utlåtande n:r 17 betonade utskottet till en början, att det vore överflödigt att i grundlagsstadgandet lämna någon som helst anvisning angående voteringsförfarandets närmare utformning; denna fråga, som, även om detta icke stadgades i grundlagen, givetvis komme att regleras i de reglementariska föreskrifterna, borde helt och hållet hållas öppen för riksdagens ställningstagande i anslutning till grundlagsändringens slutliga genomförande. Utskottet föreslog därför, att ifrågasvarande punkt i § 60 endast skulle innehålla orden: »Omröstningen skall ske öppet». Vidare framhöll utskottet, att de olika möjligheter, som förefunnes i fråga om voteringsättets närmare gestaltning, varit föremål för utskottets uppmärksamhet. Härvid hade särskilt två skilda omröstningsmetoder ifrågasatts såsom mest lämpliga. Enligt den ena skulle omröstning alltid äga rum medelst namnupprop, dock att de vota, som avgivits, endast skulle protokolleras, därest ett visst antal ledamöter i respektive kammare så begärde. Enligt den andra metoden skulle omröstning såsom regel icke ske genom namnupprop, utan medelst discensus; namnupprop skulle blott företagas, då förslag härom framställdes och vunno visst understöd bland kammarens ledamöter. Utskottet förklarade sig icke äga anledning att närmare taga ställning till dessa förslag, men bifogade i anslutning till de antydda linjerna för omröstningsättets utformning såsom bilagor alterativa utkast till ändringar i reglementariska föreskrifter för riksdagen. Därjämte bilades även

en tämligen utförlig redogörelse för voteringsinstitutet i främmande länder.

I det förslag till ny lydelse av § 60 i riksdagsordningen, som preliminärt antogs 1922 och innevarande år förelåg till slutligt avgörande, förefanns sålunda icke några närmare bestämmelser rörande sättet för omröstnings verkställande. Inom konstitutionsutskottet, som hade att för riksdagen anmäla de från föregående valperiod vilande grundlagsändringsförslagen, yrkades på grund härav, att utskottet, som visserligen saknade rätt att framlägga något egentligt förslag till tillämpningsbestämmelser, dock borde gå i författning om utarbetande av ett utkast till dylika bestämmelser, då man annars kunde befara, att det vilande grundlagsförslaget komme att slutgiltigt antagas utan att nödiga verkställighetsföreskrifter samtidigt komme till stånd. En inom utskottet tillsatt delegation utredde frågan och framlade för utskottet ett förslag till ny lydelse av § 11 i reglementariska föreskrifter för riksdagen, innefattande detaljbestämmelser angående omröstningssättet. Enligt detta förslag, som fullständigt avvek från de år 1922 av utskottet framlagda utkasten, skulle i regel, om omröstning begärdes, först de ja-röstande och sedan de nej-röstande resa sig från sina platser och först därefter skulle, om talmannen så beslöte eller någon ledamot begärde rösträkning, namnupprop verkställas; i vissa fall, till vilka vi sedermera skola återkomma, skulle emellertid omröstning medelst namnupprop omedelbart äga rum. Av en ledamot i delegationen, herr Forssell, framlades ett annat förslag, enligt vilket omröstning obligatoriskt skulle försiggå medelst namnupprop och bestämmelserna härom i huvudsak införas i ordningsstadgan för första kammaren, respektive arbetsordningen för andra kammaren.

Det sålunda uppgjorda delegationsförslaget godkändes i huvudsak av utskottet. I en anmärkning under punkten 1 i utskottets memorial n:r 1, innefattande det vilande förslaget till ändrad lydelse av §§ 60, 65 och 75 riksdagsordningen, framhöll utskottet, att ett antagande av detta förslag krävde genomförande av kompletterande bestämmelser om omröstningssättet och att utskottet, som i detta hänseende icke ägde formlig förslagsrätt, ansåge sig böra såsom bilaga till memorialet foga ett utkast till tillämpningsbestäm-

melser, varigenom enligt utskottets mening, efter förslags framläggande i vederbörlig ordning, denna frågas lösning på lämpligt sätt borde kunna vinnas. I realiteten, om också icke formellt, framförde konstitutionsutskottet alltså ett förslag till lagstiftning på ett inom utskottets kompetens icke fallande område, ett förfaringssätt, som givetvis konstitutionellt var oantastligt. Vid utskottets memorial var fogat ett flertal reservationer. I en av dessa, avgiven av hrr Björkman och Almquist i Göteborg, uttalades den uppfattningen, att utskottet, då det icke ägde rätt att framlägga förslag till omröstningsbestämmelser, icke heller bort taga någon som helst ståndpunkt till denna fråga. I en annan reservation bragte herr Forssell dels de vid 1922 års konstitutionsutskottsutlåtande i frågan fogade utkasten, dels det av reservanten utarbetade förslaget till omröstningsbestämmelser till riksdagens kännedom.

Sedan konstitutionsutskottets memorial överlämnats till riksdagen, väcktes omedelbart i båda kamrarna likalydande motioner, vari medlemmar av utskottet hemställde om antagande av nya bestämmelser i reglementariska föreskrifter för riksdagen av samma innehåll som de av konstitutionsutskottets majoritet förordade. I andra kammaren framförde jämväl hr Forssell det av honom i konstitutionsutskottets betänkande reservationsvis framlagda förslaget; därjämte väcktes i denna kammare ytterligare en motion i ämnet med förslag, att omröstning obligatoriskt skulle försiggå medelst avgivande av tryckta namnsedlar. I första kammaren framlades utom det till konstitutionsutskottets memorial anslutna förslaget ytterligare en motion, i vilken påyrkades annan ordningsföljd vid namnuppropet än den utskottets förslag stadgade. Då man ansåg, att frågan om antagande av tillämpningsbestämmelser borde lösas, innan avgörande i grundlagsfrågan träffades, beslöto båda kamrarna att uppskjuta behandlingen av omförmälda punkt i konstitutionsutskottets memorial, till dess vederbörande utskott inkommit med förslag i anledning av de väckta motionerna.

Utskottsbehandlingen av de framställda förslagen blev av synnerligen egendomlig natur. I båda kamrarna tillsattes nämligen extra tillfälliga utskott, i första kammaren således ett tredje, i andra kammaren ett sjätte tillfälligt utskott, för behandling av dessa frågor, ett förfaringssätt, som aldrig förut tillämpats. Även

i sammansättningen av dessa utskott kom situationens säregna karaktär till uttryck. Med ett undantag valdes nämligen till ledamöter av utskottet personer, som jämväl voro ledamöter eller suppleanter i konstitutionsutskottet och alltså redan förut deltagit i frågans behandling och i utformandet av de förslag, som förelågo till prövning; endast i andrakammarutskottet insattes på grund av visat intresse för frågan, en ledamot utanför konstitutionsutskottets krets, den frisinnade herr Hamrin. Under dessa förhållanden hade man kunnat vänta, att de båda utskottens verksamhet skulle hava inskränkt sig till ett enkelt tillstyrkande av det förslag, vid vars utarbetande flertalet av utskottens medlemmar medverkat. Så blev emellertid icke fallet. Av andrakammarutskottets åtta medlemmar voro nämligen endast fyra, alla tillhörande det socialdemokratiska partiet, direkt engagerade i konstitutionsutskottets förslag; av de övriga hade tre, högermännen hr Björkman och Forssell och bondeförbundaren hr Westman, uppträtt såsom reservanter och ställde sig nu samtliga på den Forssellska linjen, och samma ståndpunkt intogs av hr Hamrin, som icke förut deltagit i frågans behandling. Vid omröstningen i detta utskott fällde den förseglade sedeln utslaget till det Forssellska förslagens förmån, vadan denna linje alltså blev utskottets; de fyra socialdemokraterna, bland dem utskottets ordförande, hr Engberg, reserverade sig till förmån för konstitutionsutskottets förslag. I förstakammarutskottet var läget ett annat, då här endast konstitutionsutskottets förslag jämte en motion om vissa mindre modifikationer i detta förelåg till behandling; av utskottets sju medlemmar uttalade sig majoriteten utan reservation för den i anslutning till konstitutionsutskottets förslag väckta motionen, under det att en ledamot, hr Dahl, i en reservation uttalade sina sympatier för systemet med röstning medelst namnsedlar och en annan ordningsföljd för uppropet än den av majoriteten förordade, och en annan ledamot, herr Reuterskiöld, reserverade sig mot vissa punkter i förslagens formulering.

De båda utskottens betänkanden ledde i båda kamrarna till långa debatter. I första kammaren påyrkades dels återremis till utskottet, detta bland annat av herr Clason, som sökte uppvisa en rad formella brister i utskottsförslaget, dels rent avslag; genom detta senare förslag ville man åstadkomma, att, i brist på till-

lämpningsbestämmelser, omröstning obligatoriskt skulle verkställas medelst namnupprop, alltså i enlighet med herr Forssells förslag. Vid voteringen avslogs emellertid först återremissyrkandet, varefter utskottets förslag gentemot yrkandet om avslag segrade med 82 röster mot 56. I andra kammaren, där striden i huvudsak stod mellan utskottets förslag och den av herr Engberg med flera avgivna reservationen, segrade denna sistnämnda med 107 röster mot 96. Då den Engbergska reservationen var av samma innehåll som förstakammarutskottets förslag, hade alltså detta, det vill säga konstitutionsutskottets förslag, bifallits av båda kamrarna.

De nu gällande bestämmelserna om omröstningssättet återfinnas sålunda dels i riksdagsordningen, dels i Reglementariska föreskrifter för riksdagen. I mom. 2 av § 60 riksdagsordningen stadgas först om sättet för propositionens framställande, varefter följande bestämmelser givas om själva omröstningen: »Proposition skall alltid endast med ja eller nej besvaras, och talmannen tillkännagiver sin uppfattning av det svar, som lämnats, varvid skall bero, såvida ej votering begäres, vilken då ej må vägras... Då voteras skall, bör voteringsproposition jämte tydlig kontraposition genast författas, justeras och anslås, samt omröstningen strax därefter verkställas; men ej må proposition göras, om votering skall äga rum, ej heller någon omröstning därom tillåtas. Omröstningen skall ske öppet». I momentets sista punkter stadgas därefter om förfaringssättet i det fall då rösterna äro lika delade; härvid skall talmannen i en särskild rösturna nedlägga en ja- och en nejsedel, och avgöres utgången genom att en kammarledamot upptager en av dessa sedlar ur urnan.

Från den allmänna regeln om omröstningens öppenhet göras i tredje momentet av samma paragraf vissa undantag. Här stadgas nämligen att omröstning skall ske slutet, medelst röstsedlar, i de fall, varom bestämmes i första punkten av 110 § regeringsformen — undantag från riksdagsmans immunitet — 32 § 2 mom. riksdagsordningen — prövning av riksdagsmans behörighet — samt tredje punkten av 52 § i riksdagsordningen — förfaringssätt mot riksdagsman, som under debatt använt personligen förolämpande uttryck. I detta sammanhang kan jämväl anmärkas, att alla val

skola äga rum med slutna sedlar, detta jämlikt 75 § riksdagsordningen.

I § 11 av Reglementariska föreskrifter äro i fem särskilda moment detaljbestämmelserna om omröstningssättet upptagna. I första momentet meddelas vissa allmänna föreskrifter rörande förfarandet vid öppen omröstning överhuvud: Sedan voteringspropositionen upplästs och justerats, skola kammarledamöterna intaga sina platser, varefter voteringspropositionen än en gång uppläses; under omröstningen »må ingen bliva stående å gången», d. v. s. endast de på sina platser sittande ledamöterna äga att uppehålla sig i samlingssalen. — I andra och tredje momentet givas de allmänna bestämmelserna rörande omröstnings verkställande. Såsom det normala sättet för omröstning nämnes uppresningsmetoden, enligt vilken vederbörande meningsgrupper var i sin tur skola resa sig från sina platser; vid uppresning göres emellertid endast en ungefärlig uppskattning av de skilda meningsgruppernas styrka, individuell rösträkning förkommer ej. Därför skall, om efter uppresningsförfarandets avslutning »talmannen finner tvekan kunna råda om omröstningens resultat, eller någon av kammarens ledamöter begär rösträkning», ny omröstning verkställas medelst namnupprop. Denna senare omröstningsmetod, upppropsmetoden, skall jämväl i vissa fall omedelbart komma till användning, nämligen då talmannen före omröstningens början så beslutar, då omröstning skall ske jämlikt 65 § riksdagsordningen (gemensam votering) samt då vid den slutliga voteringen (huvudvoteringen) i visst ärende begäran om namnupprop sist vid voteringspropositionens godkännande framställs av minst en tiondedel av kammarens ledamöter; i detta sistnämnda fall skall i det tryckta protokollet anteckning införas om varje ledamots röstning (s. k. kvalificerat namnupprop). — I fjärde momentet meddelas närmare bestämmelser om sättet för verkställande av namnupprop. Härvid skola minst två ledamöter taga plats vid talmansbordet för att föra anteckning över omröstningen. Ledamöterna uppropas i vanlig ordning, (»i den ordning, vari de innehava plats i samlingssalen») med undantag för vice talmännen, vilka först uppropas. Vid upppropet är det tillåtet att avge tre skilda svar: »ja», »nej», eller »avstår». — Slutligen stadgas i femte momentet om förfaringssättet vid gemensam votering; bestämmelserna härom,

vilka i allt väsentligt äro av samma innehåll som de tidigare i samma paragraf upptagna, äro ur omröstningsteknikens synpunkt icke av större intresse.

Enligt det nya omröstningssystemet förefinnas sålunda tre skilda former av omröstning i vidsträckt mening: acklamation, uppresning och namnupprop. Av dessa former ha de två förstnämnda samma begränsade syfte, nämligen att giva kännedom om majoritetens ståndpunkt. Uppresningsförfarandet innebär i själva verket endast ett supplement till, en förstärkning av acklamationsförfarandet: efter det föga vägledande hörselprovet kommer, då så är erforderligt, det långt mera klarläggande synprovet. En given följd härav är, att uppresningen, lika väl som acklamationen, icke får ovillkorligt avgörande karaktär; liksom efter acklamation varje ledamot kan begära votering, äger efter uppresning var och en att påfordra namnupprop, d. v. s. individuell rösträkning. Sistnämnda omröstningsform, det tredje och under alla förhållanden sista stadiet i omröstningsproceduren, har tydligen principiellt två skilda uppgifter att fylla: dels att, då acklamation och uppresning icke giva tillräcklig vägledning, lämna otvetydig upplysning om majoritetens ställning, dels att möjliggöra fastställande av huru varje enskild ledamot röstat.

I vissa fall är uppresningsförfarandet eliminerat ur omröstningsproceduren, i ett fall jämväl acklamationsförfarandet. Vid gemensam votering är namnupprop obligatoriskt, en given konsekvens av nödvändigheten att i detta fall klart fastställa de skilda meningsriktningarnas röststyrka. Kombinationen acklamation — namnupprop utan uppresning såsom mellanled förekommer under två skilda förutsättningar: då talmannen före omröstningens början så beslutar samt då en tiondel av ledamöterna så fordra. Genom det förra stadgandet gives möjlighet för talmannen att gå direkt på namnupprop i de fall, då han med säkerhet kan förutse, att namnupprop dock kommer att bli nödvändigt och uppresningsförfarandet alltså skulle innebära en onödig omgång. Genom den senare bestämmelsen införes en speciell form av namnupprop med införande i det tryckta protokollet av uppgifter om ledamöternas röstning; i det följande skola vi närmare beröra innebörden härav.

Att det nya omröstningsförfarandet, och då särskilt dess mest omstridda led, uppresningsmetoden, innefattar betydande praktiska fördelar, torde icke kunna bestridas. Mellan acklamationen, som ger ett ytterst otillförlitligt utslag, och namnuppropet, som ger detaljkännedom om vederbörandes röstning, har man infört ett mellanled, varigenom behovet av att erhålla kännedom om majoritetens ståndpunkt i det stora flertalet fall säkert tillgodoses, utan att den tidsödande uppsprocedures behöves tillgripas. Erfarenheten har redan tydligt visat, att härigenom icke oväsentliga tidsvinster ernås. Det omständliga namnuppropsförfarandet blir i regel obehövt, då en klar majoritet i viss riktning föreligger, och de många s. k. okynnesvoteringarna, då den ena ståndpunkten är i försvinnande minoritet, kunna undantagslöst försiggå medelst uppresning. Särskilt i de fall, då flera kontrapositionsvoteringar äro behöfliga, äro de nya systemets förtjänster påtagliga.

Såsom skäl mot uppresningssystemet har man huvudsakligen anført, att detsamma icke skulle tillgodose behovet av öppenhet vid omröstningen. Det bör emellertid erinras om att detta än mindre är fallet beträffande acklamationsmetoden, som dock säkerligen i framtiden, liksom hittills, kommer att bli den ojämeförigast mest tillämpade omröstningsmetoden. Härtill kommer, att varje ledamot äger rätt att begära namnupprop, vadan möjlighet alltid gives att i de fall, då detta kan anses påkallat, skrida till individuell röst-räkning och därigenom utröna varje enskild ledamots ställnings-tagande.

Det har under diskussionen om omröstningssättet framhållits, att det nya systemet nära ansluter sig till det i utländska parlament tillämpade, i det att uppresningsmetoden i de allra flesta länder ingår i voteringsprocedures och utgör det vanligaste sättet för besluts fastställande. I själva verket kan man med utgångspunkt från i utländska riksförsamlingar prövad praxis sätta i fråga, huruvida icke uppresningsmetoden bort erhålla en än mera betydande plats i den svenska omröstningsprocedures. Det är att märka, att acklamationsmetoden i det stora flertalet parlament icke alls användes; redan på detta stadium tillämpas i regel uppresning såsom en mera vägledande metod för majoritetsståndpunktens konstaterande (så t. ex. i Norge och Danmark). Att acklamationsmetoden använts i

den svenska riksdagen i samband med slutna omröstning är helt naturligt, då densamma i mycket ringa grad ger upplysning om de olika ledamöternas röstning; efter den öppna omröstningens införande vore det icke otänkbart att ersätta acklamation med uppresning¹.

Det kan även diskuteras, huruvida icke möjlighet bort givas att vid uppresning verkställa individuell rösträkning. Härigenom hade tidsbesparingssynpunkten ytterligare tillgodosetts och användningen av den relativt opraktiska namnuppslagsmetoden kunde ha inskränkts till de fall, då det vore av särskilt intresse att konstatera, huru varje enskild ledamot röstat. En dylik anordning är i främmande parlament den vanliga. Rösträkning sker, om så finnes nödigt, vid uppresningen och namnuppslag förekommer endast i vissa särskilda fall. I regel fordras, att visst antal ledamöter härom framställa begäran (så i Tyskland, Schweiz, Frankrike och Danmark), stundom skall namnuppslag därjämte alltid äga rum, då skillnaden mellan majoritet och minoritet är påfallande liten (Danmark) eller vid vissa slag av ärenden (Frankrike).

Övergå vi till en detaljgranskning av omröstningsbestämmelserna, fästes uppmärksamheten särskilt på vissa stadganden om omröstningsresultatets protokollering, vilka under riksdagsdebatten gjordes till föremål för skarp kritik. Beträffande protokolleringen vid omröstning medelst namnuppslag — det är ju endast i detta fall, som protokollering kan komma i fråga — förefinnes, såsom av det förut sagda, intet stadgande utom för det fall, då s. k. kvalificerat namnuppslag äger rum. Även i övriga fall av namnuppslag måste visserligen förutsättas, att anteckning föres icke blott över antalet i viss riktning avgivna röster utan även över varje ledamots röstning, detta ehuru intet som helst uttryckligt stadgande härom finnes. Att så sker, får nämligen anses ligga i sakens natur och torde indirekt kunna utläsas ur bestämmelserna i § 11 4:o i reglementariska föreskrifter; särskilt är att märka, att den stadgade rätten att vid omröstningen markera sin blotta närvaro genom ordet »avstår», tydligen vore meningslös, därest individuella anteckningar över röstningen icke fördes. Även om det sålunda kan anses givet, att anteckning måste föras över varje ledamots

¹ Av intresse är att denna möjlighet antyddes i den 1919 framlagda kungl. propositionen.

röstning, är det emellertid fullständigt oklart, huru med dessa anteckningar skall förfaras. Varken i reglementariska föreskrifter eller i ordningsstadgan, respektive arbetsordningen, finnes någon bestämmelse, som hindrar, att dessa anteckningar efter omröstningen förstöras och att i protokollet endast intages uppgift om antalet ja- och nej-röster samt antalet från deltagande i omröstningen avstående ledamöter; om så skedde, följde man endast praxis vid slutet omröstning, då de privata, endast till ledning för sammanräkningen gjorda anteckningarna makuleras och blott totalresultatet protokolleras¹. Härigenom komme man alltså att sakna varje officiell uppgift om huru varje ledamot röstat; detta ur den öppna omröstningens synpunkt väsentliga upplysningsmaterial skulle få inhämtas på privat väg, utan offentlig kontroll.

Att man icke åsyftat att åstadkomma en så absurd anordning, står utom tvivel. I praxis har man heller icke underlåtit att fylla den förefintliga luckan i tillämpningsbestämmelserna. I båda kamrarna hava särskilda voteringslistor, upptagande ledamöternas namn samt kolumner för »ja», »nej», och »avstår», uppgjorts och dessa voteringslistor underskrivas av kammarens sekreterare samt bifogas kammarprotokollen. Då dessa protokoll i princip äro offentliga handlingar, kunna alltså i desamma upplysning angående varje i en omröstning medelst namnupprop deltagande ledamots ställningstagande erhållas. Naturligast synes emellertid ha varit, att man för varje fall av omröstning genom namnupprop stadgat om införande i det *tryckta* protokollet av uppgift om varje ledamots röstning, detta i likhet med vad som undantagslöst torde vara fallet i främmande länder. Denna tanke framfördes också under riksdagsdebatten utan att något sakskäl mot densamma anfördes. Att kostnadssynpunkten i detta fall icke är av större betydelse, torde vara klart; om samtliga de individuella omröstningslistorna infördes i det tryckta protokollet, skulle detta, som har ett omfång av tusen-

¹ I första kammardebatten gjordes av herr Clason (protokollet den 18 februari sid. 16, 24) som för övrigt skarpt kritiserade oklarheten i bestämmelserna på denna punkt, gällande, att, vad andra kammaren anginge, de över omröstning av sekreteraren förda anteckningarna måste bevaras, detta på grund av stadgandet i kammarens arbetsordning § 22 2:o. Det åsyftade stadgandet gäller emellertid, såsom klart utsäges och även av sammanhanget framgår, endast val, och har alltså i här förevarande fall ingen betydelse.

tals sidor, på sin höjd ha utökats med ytterligare något hundratal sidor. För såväl riksdagsarbetet som forskningen skulle det givetvis vara av värde, om dessa uppgifter funnes tillgängliga i riksdagstrycket.

Om röstningsuppgifternas tryckning stadgas i tillämpningsbestämmelserna, såsom nämnt, blott för det fall, att namnupprop omedelbart äger rum på begäran av minst en tiondedel av kammarens ledamöter vid den slutliga voteringen i visst ärende. Denna egendomliga och med rätta kritiserade bestämmelse om s. k. kvalificerat namnupprop har i själva verket ingen betydelse annat än ur protokolleringssynpunkt. Under det att sålunda varje enskild ledamot kan påkalla namnupprop, fordras det yrkande från icke mindre än 23 ledamöter i andra kammaren, respektive 15 i den första, för att den enkla åtgärden med röstningsuppgifternas tryckning skall vidtagas. Denna egendomlighet markeras ytterligare därav, att dylikt yrkande endast skall kunna framställas vid huvudvoteringen i ett ärende, detta trots att just i mycket viktiga frågor kontrapositionsvoteringarna ofta äro av lika stort intresse som slutvoteringarna. Härtill kommer att, om stadgandet skulle tolkas efter sin ordalydelse, införande av röstningsuppgifterna i det tryckta protokollet icke skulle kunna ske i de fall, då namnupprop äger rum på beslut av talmannen eller vid omröstning jämlikt 65 § riksdagsordningen, ty det kvalificerade yrkandet anknyter icke direkt till protokolleringen, utan avser principiellt endast att framkalla omedelbart namnupprop. I praxis lär man dock icke komma att draga denna konsekvens av bestämmelsens avfattning och det blir alltså möjligt för en tiondel av kammarledamöterna att kräva tryckning av omröstningsanteckningarna även i andra fall av omedelbart namnupprop ¹.

Beträffande formen för begäran om kvalificerat namnupprop med röstningsuppgifternas tryckning förefinnas icke några som helst bestämmelser. Oklart är alltså, om dylik begäran kan framställas så väl skriftligt som muntligt, om den kan framställas privat till talmannen eller måste ske offentligt inför kammaren o. s. v.

¹ Påpekas kan, att vad gemensamma voteringar angår yrkandet i regel måste göras flera dagar före omröstningens verkställande, ty det skall framställas »sist vid voteringspropositionens godkännande».

Denna sak är alltså helt överlämnad åt praxis, som, att döma av de redan gjorda erfarenheterna, kommer att gå i den riktningen, att till talmannen underhand gjord muntlig hemställan anses tillfyllest.

Vad beträffar ordningsföljden vid namnuppropet gäller, som nämnt, att det eljest brukliga tillvägagångssättet även i detta fall tillämpas: med undantag för vice talmännen och — ehuru detta icke uttryckligt stadgas — de ledamöter, som föra anteckning över omröstningen, uppropas ledamöterna i den ordning, vari de inneha plats i samlingssalen. Det har från vissa håll gjorts gällande, att denna ordningsföljd vore mindre lämplig, då härigenom samma ledamöter städse bliva först uppropade och det kunde befaras, att de vid varje tillfälle först röstande skulle i vissa fall påverka de efterföljande, detta så mycket mera, som i båda kamrarna flera av partiernas ledare tillhöra de valkretsar, vilka komma först i tur vid uppropet. I överensstämmelse med denna uppfattning föreslogs, att uppropet för varje gång skulle börja med en ny valkrets, så att det första uppropet skulle börja med Stockholms-bänken, nästa upprop med näst följande valkrets o. s. v. Stöd för detta förslag kunde man finna däri, att liknande anordningar flerstädes begagnas i utlandet; så börjar i vissa länder uppropet med den valkrets eller den ledamot, som lotten utpekar (Norge, Danmark, Belgien) eller ock tager varje upprop sin början med bokstaven näst efter den, som först uppropats vid tidigare tillfälle (vissa tyska stater). I den svenska riksdagen åberopades såsom skäl mot ett dylikt i ock för sig naturligt förfaringssätt endast »att förändring i ordningsföljden vid varje nytt upprop lätteligen skulle leda till viss osäkerhet och därigenom orsaka ökad tidsutdräkt»¹.

Slutligen kan erinras om att endast ett upprop skall förekomma. Man har alltså icke, liksom i vissa främmande länder (Belgien, Frankrike) givit möjlighet för dem, som vid det första uppropet äro frånvarande, att vid ett senare upprop avgiva sina röster.

Vi övergå därefter till en granskning av tillämpningsbestämmelserna ur konstitutionell synpunkt. På en rad punkter har man, tilldels utan tvivel med rätta, gjort gällande, att de i de reglemen-

¹ Första kammarens tredje tillfälliga utskotts utlåtande nr 1 sid. 4.

tariska föreskrifterna införda bestämmelserna icke skulle stå i god överensstämmelse med grundlagens bud. Detta gäller såväl platsen för bestämmelserna som innehållet i desamma.

Beträffande platsen för tillämpningsföreskrifternas införande rådde, såsom av det föregående framgår, skiljaktiga meningar, i det man på vissa håll höll före, att dessa bestämmelser borde införas i ordningsstadgan för första kammaren, respektive arbetsordningen för andra kammaren, icke, såsom av kamrarna beslutades, i de reglementariska föreskrifterna för riksdagen. Under förstakammardebatten gjorde man i detta hänseende gällande, att § 78 riksdagsordningen på denna punkt lämnade tydlig anvisning¹. Då det här stadgas, att erforderliga föreskrifter beträffande riksdagsarbetet »äger riksdagen, eller i ämne, som angår kammaren enskilt, denna kammare att fastställa», skulle nämligen detta giva vid handen, att regler, som icke nödvändigt behövde vara gemensamma för båda kamrarna, borde av vardera kammaren för sig beslutas och följaktligen införas i kamrarnas arbetsordningar, icke i de för hela riksdagen gällande reglementariska föreskrifterna. Bestämmelser rörande omröstningssättet, vilka icke med nödvändighet behövde vara lika för båda kamrarna, hade alltså bort beslutas självständigt av vardera kammaren och få sin plats i de för varje kammare särskilda föreskrifterna; då så icke skedde, gjorde man sig skyldig till ett mot bestämmelsen i § 78 stridande förfarande.

Denna från konstitutionell utgångspunkt gjorda anmärkning mot platsen för bestämmelsernas införande torde emellertid icke kunna tillmätas någon större betydelse². § 78 riksdagsordningen skiljer visserligen mellan de föreskrifter, som beslutas av kamrarna gemensamt och de föreskrifter, vilkas utfärdande är varje kammares enskilda angelägenhet. Men i paragrafen göres icke något försök att i detta hänseende utforma en saklig begreppsbestämning; man har endast pekat på de olika formerna för beslutsfattande, icke sökt avgränsa de angelägenheter, beträffande vilka avgörande skall träffas i den ena eller den andra formen. Under

¹ Första kammarrens protokoll den 18 februari 1925 sid. 14 f., 23 (Clason).

² Jfr första kammarrens protokoll den 18 februari, sid. 19 (Bergström), sid. 22 (von Geijer).

sådana förhållanden är det tydligt, att riksdagens kamrar själva äga att ur lämplighetssynpunkt bestämma, om en viss fråga skall regleras genom riksdagsbeslut eller genom beslut av vardera kammaren för sig. När i detta fall tillämpningsbestämmelserna angående omröstning ansetts böra bli föremål för riksdagsbeslut och införas i de reglementariska föreskrifterna, innebär detta alltså endast, att riksdagens kamrar efter fri prövning funnit dessa bestämmelser vara av sådan natur, att de lämpligen böra vara av samma innehåll i båda kamrarna och därför beslutas av kamrarna gemensamt, icke av vardera kammaren enskilt; riksdagen har själv i ett konkret fall dragit upp den sakliga gränslinje, som i grundlagen icke fixerats. Något brott mot tidigare praxis har härigenom icke ägt rum; redan förut ha i reglementariska föreskrifter — så t. ex. i §§ 1 och 2 angående kallelse till sammanträde och ordningsföljden vid ärendens behandling vid dessa — införts bestämmelser, som formellt lika väl kunde ha beslutats av vardera kammaren för sig.

Vid en jämförelse mellan de beslutade detaljbestämmelserna rörande omröstningsförfarande och de i riksdagsordningens § 60 givna allmänna föreskrifterna för omröstningen finner man däremot en påtaglig brist på överensstämmelse så till vida, som den i det nya omröstningssättet ingående uppresningsmetoden knappast låter sig inpassa i grundlagens generella karaktäristik av omröstningsproceduren. Tydligt är nämligen, att grundlagen med omröstning menar *rösträkning* och att alltså uppresningsförfarandet, som endast åsyftar att möjliggöra en allmän uppskattning av de skilda meningsgruppernas styrka, icke individuell rösträkning, ej är en omröstning i grundlagens mening. Detta framgår fullt klart av de två sista punkterna i andra momentet av § 60. Då det här stadgas, att »omröstningen skall ske öppet» och omedelbart därefter, att, om röstetalen äro lika — »befinnas de avgivna rösterna lika delade» — utgången skall avgöras genom lottning, är det uppenbart, att man med ordet omröstning åsyftar ett förfarande, varigenom de röstandes antal exakt fastställs. Att en motsättning mellan grundlag och tillämpningsbestämmelse sålunda uppstår, framhölls också i första-kammardebatten i frågan; det gjordes emellertid härvid gällande, att denna motsättning skulle ha undvikits, därest uppres-

ningsförfarandet icke benämnts omröstning utan »utformats såsom en hjälpanordning, avsedd allenast att giva okulär bekräftelse eller vederläggning av talmannens uppfattning av acklamationen»¹. En blick på bestämmelserna i förra delen av § 60 visar dock, att en formell omredigering av omröstningsbestämmelserna i denna riktning icke skulle ha gjort uppresningsmetoden mindre angräplig ur konstitutionell synpunkt; snarare hade dess bristande överensstämmelse med grundlagsstadgandet härigenom kommit att framträda på ett än mera flagrant sätt. I femte punkten av § 60 stadgas nämligen om acklamationsförfarandet, att proposition endast skall med ja eller nej besvaras och att, sedan talmannen tillkännagivit sin uppfattning om det lämnade svaret, härvid »*skall bero, såvida ej votering begäres*». Härigenom uteslutes varje möjlighet att insätta ett mellanled mellan det preliminära acklamationsförfarandet och den egentliga omröstningsproceduren.

Det torde alltså stå fast, att uppresningsmetoden, huru den än gestaltas, icke låter sig väl förena med bestämmelserna i § 60 riksdagsordningen. Grundlagen utgår från att endast två möjligheter att konstatera majoritetens uppfattning skola finnas: acklamation och omröstning medelst individuell rösträkning. För någon övergångsform mellan dessa ytterligheter är ej plats. Med hänsyn till den nya grundlagsbestämmelsens tillkomsthistoria är detta förhållande lätt förklarligt; man har från början endast avsett att låta det öppna namnuppropet ersätta den slutna röstavgivningen och därför vidtagit blott de förändringar i det gamla grundlagsstadgandet, som direkt betingades av övergången från slutna till öppen omröstning. De skiftande möjligheter i avseende på den tekniska utformningen, som vid det öppna omröstningssystemets införande inställa sig, hava icke tillräckligt uppmärksamrats vid grundlagsrevisionen och följden har blivit en viss stelhet och otymplighet i den nu gällande författningsbestämmelsen.

Även på vissa andra, mindre väsentliga punkter kunna motsättningar mellan de beslutade tillämpningsbestämmelserna och grundreglerna i § 60 riksdagsordningen konstateras. Då det sålunda i reglementariska föreskrifter stadgas, att voteringspropositionen skall uppläsas två gånger, före och efter det kammarens

¹ Första kammarens protokoll den 18 februari 1925, sid. 11 (Dahl).

ledamöter intagit sina platser för omröstningen, låter denna bestämmelse sig knappast förenas med innehållet i sjunde punkten av § 60, enligt vilken då votering skall ske, voteringsproposition genast skall författas, justeras och anslås, »samt omröstningen *strax* därefter verkställas». Möjligheten av att uppläsa voteringspropositionen två gånger förutses tydligen icke av grundlagen; denna förutsätter tvärtom, att voteringspropositionen, sedan den upplästs och justerats, omedelbart skall anslås och att själva omröstningen sedan genast skall äga rum¹.

Det har jämväl, tillsynes icke utan fog, gjorts gällande, att rätten att vid namnupprop medelst ordet »avstår» tillkännagiva närvaro vid, men avhållande från deltagande i omröstningen skulle strida mot den bestämmelse i § 60, enligt vilken proposition endast skall med ja eller nej besvaras². Utan tvivel föreligger här en viss inkongruens, beroende på bristande förutseende vid den nya grundlagsbestämmelsens utarbetande. Denna inkongruens synes dock mindre betänkelig, då ifrågavarande grundlagsbestämmelse närmast gäller acklamationsförfarandet och en bokstavlig tillämpning av densamma vid omröstning medelst namnupprop skulle leda till den egendomliga konsekvensen, att närvarande ledamöter, vilka icke vilja delta i omröstningen, skulle sakna möjlighet att vid uppropet markera sin närvaro.

Slutligen har man även sökt påvisa en konstitutionell felaktighet i tillämpningsbestämmelserna i rent terminologiskt hänseende. Under det att i dessa bestämmelser orden »omröstning» och »votering» användas såsom liktydiga begrepp, skulle nämligen enligt § 60 de båda orden äga skilda betydelser. »Med votering menar grundlagen den akt, som efter acklamationsförfarandet kan av en var begäras och som omfattar två moment: voteringspropositionens bestämmande och justering å ena sidan samt å den andra vad grundlagen kallat omröstning, d. v. s. individuellt tillkännagivande... av anslutning till endera propositionen, samt bedö-

¹ Det förtjänar i detta sammanhang att framhållas, att bestämmelsen om att voteringspropositionen skall *anslås* blivit en ren meningslöshet efter det nya omröstningssättets införande, då enligt detta ledamöterna skola sitta på sina platser vid omröstningen, icke gå runt talmansbordet.

² Första kammarens protokoll den 18 februari 1925, sid. 15 (Clason).

mande av frågan, vilkendera av voteringspropositionens båda förslag därigenom erhållit majoritet»¹. Denna distinktion mellan omröstning och votering, enligt vilken votering skulle vara ett vidare begrepp än omröstning, torde emellertid knappast kunna upprätthållas². Tydligt är nämligen, att på alla de ställen, där grundlagen använder ordet votering, detta utan vidare kan utbytas mot ordet omröstning. Då det i sjunde punkten av § 60 stadgas att »ej må proposition göras, om votering skall äga rum, ej heller någon omröstning därom tillåtas», begagnas ordet votering uppenbarligen i samma bemärkelse som omröstning och kan icke anses innefatta jämväl den förberedelse till omröstningen, som består av voteringspropositionens uppläsning och justering. Detsamma synes vara förhållandet i mom. 3 av § 60, där det stadgas, att »fråga, varom i första punkten av 110 § regeringsformen... förmäles, skall alltid avgöras genom votering»; här kan med votering icke rimligen förstås annat än omröstning i vanlig mening. Slutligen kan erinras om att denna tolkning av ordet votering tidigare kommit till uttryck i reglementariska föreskrifter för riksdagen. Redan i den gamla lydelsen av § 11 heter det nämligen beträffande gemensamma voteringar, att »*votering* över varje särskild fråga, som blir föremål för omröstning, bör i båda kamrarna samtidigt företagas», detta trots att enligt föregående punkter i stadgandet voteringsproposition skall fastställas, innan de gemensamma voteringarna äga rum.

¹ Första kammararens tredje tillfälliga utskotts utlåtande nr 1, sid. 7 (Reuter-skiöld).

² Jfr HAGMAN, Sveriges grundlagar med förklaringar, Stockholm 1902, sid. 448.